

ÁGOSTON GYÖRGY

HOGYAN GONDOLKODIK NAPJAINKBAN A NEVELÉSRŐL
BOGDAN SUCHODOLSKI PROFESSZOR?

Bogdan Suchodolskit, a lengyel neveléstudomány kiemelkedő képviselőjét nem kell bemutatni hazánkban. Nemcsak a neveléstudománnyal foglalkozók szűkebb körében, de szélesebb pedagógusrétegekben is ismert személyiség. Igen nagy a nemzetközi tekintélye. 1964-ben magyarul is megjelent A jövőnek nevelünk című híres könyve (Tankönyvkiadó, Budapest), amely hatást gyakorolt a mi pedagógiai gondolkodásunk fejlődésére is. A jövőnek nevelünkben Suchodolski professzor még optimista volt mind „a modern civilizáció fejlődésének távlatait” illetően, mind a nevelés lehetőségeit illetően is. Úgy látta, hogy „azoknak a törekvéseknek történeti folyamatában, amelyek arra irányulnak, hogy az ember a földön jobban rendezze be életét azáltal, hogy úrrá lesz a természeti és társadalmi viszonyok fölött, korunk különösen döntő fordulat időszakában”. (120. old.) Korunkat és fejlődésének távlatait, ha nem is ellentmondások nélkülieknek, de biztatóknak, sőt fényeseknek mutatja: „Természetesen nem láthatjuk részleteiben a jövőt, de jól meghatározhatjuk fejlődésének fő vonalait, mert ezek elég kifejezetten kirajzolódnak mai eredményeinkben és a mai irányzatokban. A jövő kétségtelenül a szocialista demokrácia további haladásának jegyében fog alakulni, a technikának és a tudománynak az emberek életében mind nagyobb szerepe lesz, növekedni fog a közös társadalmi kérdésekért vállalt felelősségérzetünk, tovább fejlődik a tömegek oktatása és kultúrája, további győzelmeket arat az elnyomott népek nemzeti és társadalmi felszabadításáért folytatott harc”. (120–121. old.) Egész könyvével fejezi ki hitét e fényes jövőre nevelés, „az igazi szocialista nevelés” lehetőségében is, bár ez a nevelés természetesen nem bontakozik ki ellentmondások, régi, hagyományos nevelési koncepciókkal való küzdelem nélkül. E hagyományos koncepciók lényege Suchodolski professzor szerint, hogy „a nevelő munka fő feladatát és fő tartalmát a fiatal nemzedékeknek a fennálló életformákhoz és körülményekhez való hozzászoktatásában” találták meg. (91. old.) „Ezzel szemben az igazi szocialista nevelést az a törekvés hatja át, hogy szüntelenül javítsa a fennálló viszonyokat; áthatja az élet átalakulásába és jobbulásába, a szocializmus határtalan, teremtő fejlődésébe vetett hit. Ilyen értelemben a jövőnek való nevelés jelenünkből fakad ugyan, de ugyanakkor megtagadja és túlhaladja azt; igyekszik megkönnyíteni az embernek a régi világ korlátozó kötelékeiből való kiszabadulását; igyekszik segíteni őt az élet alkotó lehetőségeinek helyes megválasztásában; igyekszik fejleszteni gondolkodásának önállóságát és bátorságát a közjóért való cselekvésre az elkövetkező viszonyok között, az előtte álló feladatok jelentkezősége”. (513. old.)

Nem érdektelen tehát számunkra megismerni, hogyan gondolkodik napjainkban Suchodolski professzor a nevelés alapkérdéseiről. Érdeklődésünket csak fokozza egyrészt, hogy – jóval a 70-en felül – módja van már élettapasztalatainak gazdagságát összegezni, másrészt, hogy gondolkodására bizonyára nem maradtak hatás nélkül a világnak és hazájának legutóbbi eseményei.

Suchodolski professzor mai pedagógiai eszméit pregnánsan összefoglalja az az előadás, amelyet az 1982. november 29.–december 2-ig rendezett nemzetközi pedagógiai szimpóziumon tartott a Frankfurt melletti Bad Homburgban. A szimpózium a következő témát vitatta meg: Képes-e az iskola nevelni? A következőkben ezt az előadást ismertetjük.

Suchodolski professzor szerint a szimpózium kérdésfeltevése: képes-e az iskola nevelni, hallgatólagosan azt a meggyőződést tételezi fel, hogy a modern társadalmakban a nevelés

tudatos és hatékony ténykedés, csupán az iskola nem működik e téren megfelelően. Valóban, sokasodnak az iskolának mint nevelőintézménynek a válságát jelző hangok. Suchodolski szerint azonban indokolt a szimpózium kérdésfeltevésének a kiterjesztése. Az igazán drámai kérdés: Egyáltalán létezik-e a mi korunkban autentikus nevelés? A nevelők – beleértve a szülőket, az iskolán kívüli nevelőket is – képesek-e egyáltalán nevelni? mi modern társadalmunkban folyik-e tulajdonképpen nevelés? És ámbár mi szívesen beszélünk permanens nevelésről, az élet végéig tartó nevelésről, sőt tanuló társadalomról (learned society), mégis jogos a kétely, hogy mindez valóban igaz-e, ténylegesen létezik-e valahol nevelés, mint meghatározott célokra és értékekre irányuló ténykedés, vagy inkább az az igazság, hogy alkalmazkodási folyamatok (Adaptationsprozesse) léteznek csupán, amelyeket ma szívesebben illetnek a szocializáció fogalmával.

Értelmiségi dacnak tűnhet talán az a vélekedés, hogy – bár különböző országok és kontinensek oktatáspolitikája a nevelés felvirágzásának látszatát kelti – a nevelés lehangolásának, sőt felszámolásának korszakát éljük. Suchodolski professzor szerint ez a probléma sokkal komolyabb annál, amilyenek általában felfogják, mert valóban arról van szó, hogy amit ma nevelésnek mondanak, nem más, mint egyszerű alkalmazkodás (Adaptation) a jelenlegi modern, egyre növekvő veszélyekkel fenyegetett társadalomhoz, konformitás (Konformität), amely lehetetlenné teszi az érdemi fáradozásokat az új, a hibáktól, az igazságtalanságtól, kudarcoktól megszabadított jövőendő érdekében. Az igazi nevelésnek mindig ezekkel a fáradozásokkal kell szövetkeznie, terjesztenie kell a reményt, hogy hála az ember erőfeszítésének – hála talán az ifjú nemzedékeknek – boldog és méltó életet teremthetünk planétánk minden lakosa számára.

Nem kerüli el figyelmünket, hogy Suchodolski professzor ebben az előadásában ugyanúgy szembeállítja egymással az „igazi” nevelést, a jövőnek nevelést és az alkalmazkodásra nevelést, a konformizmus, az opportunizmus pedagógiáját, mint 1964-ben megjelent könyvében. De – mint mondtuk – 20 évvel ezelőtt hitt az „igazi” nevelés esélyeiben, ahogyan hitt a „szemünk láttára és a mi közreműködésünkkel végbemenő” pozitív történeti változásokban is. Napjainkban azonban hite, reménye szertefoszlott: nem létezik „igazi” nevelés, csak a szocializáció fogalmával leplezett, „szépített” alkalmazkodási folyamat van egy hibáktól, igazságtalanságoktól, egyre növekvő veszélyektől tele világhoz, társadalomhoz. Ha ezt mégis a nevelés szóval illetjük, akkor ez reménynélküli nevelés (Erziehung ohne Hoffnung).

Suchodolski teljes mértékben jellemzőnek tartja a nevelés jelenkori megítélését illetően *Ernst Bloch* három kötetes nagy művét a remény filozófiájáról, amelyben a remény úgy jelenik meg, mint az emberi élet alapvető eleme és mint a jövőkutatások és a jövőalakítás fő logikai kategóriája. És a reménynek ebben a rendszerében Bloch egyáltalán nem talál helyet a nevelés számára. Arról a hatalmas freskóról, amelyen mindazoknak a formáknak teljes gazdagságát és sokféleségét ábrázolja, amelyekben a remény él és fejlődik, csak a nevelés hiányzik. Az ezeröttszáz oldalas mű mindössze két oldalon foglalkozik a neveléssel, ez is keserű és szigorú bírálat. „A nevelés – Bloch bírálatában – mindvégig a legkonformistább marad valamennyi ténykedés közül, példaképei között egy sincs holnapra utaló . . . otthon és az iskolában arra megy ki a dolog, hogy a valószínűtlen valóságnak tüntessék fel, hogy ígéretessé tegyék az emberek számára azt, amit azután velük művelnek . . . Ez az iskola még felnőtteknél sem függeszti fel az állandó emlékeztetést arra a római mondásra, hogy az ember mindig csak utánpótlás (der Mensch ist immer Rekrut).

Suchodolski professzor a nevelés e Bloch-i megítélésével kapcsolatban legfeljebb azt jegyzi meg, hogy a neveléstörténet felmutat nagy nevelélmélkedőket (Comenius, Pestalozzi), akik a nevelést be tudták helyezni a remény birodalmába, akik a nevelést összekapcsolták az emberi világ megjavításával, tehát nem voltak konformisták. Félelmetesen igaznak tartja azonban Bloch tézisé a jelenlegi civilizáció körülményei között (beängstigende Richtigkeiten dieser These unter den Bedingungen der gegenwärtigen Zivilisation). Mert valóban úgy van – jelenti ki –, hogy a pedagógiai elméletnek és méginkább a pedagógiai gyakorlatnak konformista jellege (konformer Charakter) van. Uralkodóak az olyan szociológiai elméletek, amelyek a hangsúlyt az ember alakításában a környezetre, a tőle elvárt társadalmi szerepek betöltésére (Erfüllung von ihren erwarteten gesellschaftlichen Rollen), a felmutatott példaképek utánzására helyezik. Uralkodnak továbbá pszichológiai elméletek, amelyek – a behaviouristák módjára – a büntetési és a jutalmazási rendszert tartják magatartást és cselekvést szabályozó tényezőnek, vagy amelyek – a humanista orientációjú pszichológusok módjára – a kívülről az emberi személyiségre kényszerített normák és értékek úgynevezett interiorizálását hangsúlyozzák. Különböző pedagógiai koncepciók is megegyeznek abban, hogy a nevelési folyamat alapjában véve a társadalmi környezetbe beillesztő ún. szocializáció, a személyiségnek a kultúra történeti örökségével és hagyományos értékeivel történő alakítása. Jelentéktelen számúak – Suchodolski szerint – a nevelés és a társadalomújító folyamatok összekapcsolására vonatkozó javaslatok és a nevelést a szükségletek fejlesztésére, az alkotókészségre, a kreativitásra alapozó törekvések. A Római Klub jelentésének szerzői is rámutatnak, hogy az uralkodó tanuláselméletekkel (herrschende Lerntheorien) szembe kell helyezni a kétségkívül nehéz, de eredményes innovációs tanulást (Innovationslernen). Emc csekély számú javaslat és törekvés is azonban csak felhívás, amelynek – úgy tűnik – nincsenek esélyei.

Nyilván saját 1964-ben írt könyvéről is – kimondatlanul – úgy kell utólag vélekednie Suchodolski professzornak, hogy esélytelen felhívásnak bizonyult.

Lehangolóan ítéli meg a különböző országok közoktatási reformjait, amelyek szintén a konformizmus jegyében történnek, és arra hivatottak, hogy az iskolaügyet az államok szükségleteihez igazítsák. A szülők nagy része is konformista: az iskolától azt várja, hogy a fiatal nemzedéket az életben elérendő sikerekre (an die Erfolge im Leben) készítse elő; konformisták a pedagógusok, nagyobb a bizalmuk a rutinban, mint a pedagógiai újításokban. A pedagógia és a nevelés konformizmusának jellemző bizonyítéka Suchodolski professzor szerint az a tény, hogy a nevelésnek sem elméleti, sem gyakorlati művelői nem vonták le a szükséges következtetéseket az ifjúsági lázadásokból. (A 60-as évek végének és a 70-es évek elejének nagy diáklázadásairól, diákmegmozdulásairól éppúgy szó van, mint a társadalommal való szembefordulás egyéb ifjúsági formáiról.)

Suchodolski professzor társadalomszemléletébe és pedagógiai gondolkodásába mélyen bevilágít viszonya a protestáló ifjúsági mozgalmakhoz, amelyeket ő egyértelműen az egységesnek és önálló társadalmi erőnek képzelt ifjúság világmegváltó megnyilvánulásainak tekint. Az ifjúsági lázadás szerinte nagy kísérlet volt a jelenkori civilizáció (zeitgenössische Zivilisation) bírálata, amely jelenkori civilizáció az embert és az emberi közösséget alárendeli a társadalmilag kevésbé értékes termelés – és fogyasztásfejlesztő programoknak. Kritikája volt az imperialista és neokolonista politikának, protestálás volt a „szennyes

háborúk” ellen, az egyenlőtlenség, az igazságtalanság ellen. Ugyanakkor kísérlet volt új életstílus megteremtésére, a közösségben folyó, a művészettel, a természettel, az alkotó szükségletek felkeltésével szoros kapcsolatban álló örömteli élet megteremtésére. Az ifjúsági lázadásban teljes élességgel megmutatkozott, hogy az iskolai nevelés milyen kis jelentőségű az ifjú nemzedék magatartásának az alakításában, hogy milyen nagy a szakadék a nevelők és az úgynevezett növendékek (zwischen den Erziehern und den zog. Zöglingen) közt.

Itt csak közbevetőleg jegyezzük meg, hogy az „úgynevezett” megjelöléssel a hagyományos növendék-státus elavultságára utalás teljesen logikus egy olyan gondolkodó részéről, aki az ifjúságban, az ifjúsági mozgalmakban látja a legfőbb történelmet, jövőt formáló erőt. Sőt, az sem lenne részéről logikátlan, ha a hagyományos nevelő-növendék viszonyt megfordítaná, és a növendéket tekintene nevelőnek, a nevelőt növendéknek.

És bár az ifjúsági lázadás mára már kialudt, és a magával hozott remény elveszett – olvassuk a professzor előadásának szövegében – a kívánatos társadalomról szőtt álmok mégis az általa megjelölt irányba mutatnak. A jelenkori civilizációnak az általa képviselt kritikájában és az új életstílusról formált látomásaiban rejlenek továbbra is a leglényegesebb pedagógiai problémák. Miért van az, hogy a hivatalos elmélet és gyakorlat (offizielle Theorie und Praxis) nem vett tudomást róluk? Miért álltak a nevelők a hivatalos rend (Establichments) oldalán? Miért csak a rend helyreállításában és a korábbi típusú nevelői ténykedéshez való visszatérésben voltak érdekeltek, holott világosan látni lehetett, hogy ezeknek az ifjúság életében semmi jelentőségük nincs.

Itt is szükséges legalább a következő megjegyzést tennünk: Suchodolski professzor Establichments-ről, rendről beszélve nem differenciál, és így úgy tűnik, számára minden létező rend, minden társadalmi rendszer, minden létező állam, hatalom egyformán érdemtelen arra, hogy oldalára álljanak.

Előadásának következő részletében mégis remények csillannak, bár reményre nem a pedagógia ad okot, hanem az oktatástervezés (Bildungsplanung), amely szerinte dinamikusabban fejlődik, mint a hagyományos nevelési problematika (Erziehungsproblematik). Az oktatástervezés az a terület, amely tekintettel van arra, hogy a nevelést nem az aktuális, hanem a távlati társadalmi szükségleteknek kell meghatározniuk. Sajátos módon azonban – Suchodolski szerint – pedagógusok csak igen kis számban kapcsolódnak be a jövőre tekintő oktatástervezési kutatásokba. Szinte kizárólagosan tervezési szakemberek és szociológusok, közgazdászok és jogászok, demográfusok és statisztikusok, politikusok és oktatásügyi funkcionáriusok vesznek bennük részt. Mindez szerinte szintén bizonyítéka a pedagógia konzervatív jellegének, aminek következtében nem ritkán előfordul, hogy az iskolarendszer korszerűen tervezett szervezeti formáit hagyományos, a jövő szükségleteihez és perspektíváihoz egyáltalán nem igazodó nevelési tartalommal töltik meg.

A tézis az iskolaügyet, a nevelést „forradalmasító” szociológusok, közgazdászok, más szaktudósok és az újításoknak, a haladásnak, a jövő igényei kielégítésének ellenálló pedagógusok ellentétéről közismert. Suchodolski esetében legfeljebb az a meglepő, hogy ezt a tényekkel alá nem támasztott, kellően nem elemzett, felületesen általánosító tézist a neveléstudomány illusztris képviselője is magáévá teszi. Talán érzi is tézisének némi méltánytalanságát, mert a következőkkel enyhíti:

Az utóbbi időben alkalmasint mutatkozik valami jobb felé fordulás. Egyes pedagóguskörökben érik annak a belátása, hogy az iskolarendszer tervezésének nemcsak a szervezeti formákat, hanem a tartalmat és az oktatási módszereket is magában kell foglalnia. Ha a jövő iránti fő érdeklődés a kompjuterizálás problematikájára összpontosul is, fokozatosan túllépi ezt a horizontot, és figyelmét a személyiség fejlődésére fordítja a társadalmi környezet megértésének és átalakításának folyamataiban. Különböző természetű nevelői tapasztalatok, elsősorban a harmadik világ országaiban, a jövőre orientált pedagógiának konkrét és fontos feladataira utalnak. És ezek reményt keltenek, hogy bizonyos mértékben a konzervativizmus és konformitás bilincsei lazulnak, és rámutatnak a nevelésnek arra az útjára, amely a társadalmi haladásért folytatott harccal van összekapcsolva. Ilyen értelemben jellemezte a pedagógiát *Paolo Freire*, amikor „Az elnyomás pedagógiájá”-ról írt.

Az oktatástervezésnek ez a túlzottan optimista megítélése, ellentétbe helyezése a reménytelen pedagógiával némileg ellentmond annak, amit Suchodolski professzor fentebb a közoktatási reformok és az uralkodó szociológiai elméletek (szociológusok) konformizmusáról állított.

Az előadás a továbbiakban arra a nagy és döntő kérdésre tér rá, milyen jövő felé haladunk. Ez a jövőre nevelésnek is fő problémája. Láttuk, milyen választ adott erre a kérdésre húsz évvel ezelőtt Suchodolski professzor. Bizakodó, optimista választ. Mi a válasz most?

Vajon a jövő a jelenlegi civilizáció folytatása lesz-e, vagy megváltozik és megújul? A fennálló valóságnak és eddigi fejlődési tendenciáinak igazolása és megerősítése lesz-e, vagy a jelenlegi tényállás tagadása és a további fejlődés új irányának a megteremtése? Ez korunk alapvető kérdése. Az erre adott választól függ kétségtelen civilizációnk sorsa, az emberiség megmaradása ezen a földön. Ez számunkra a lenni és nem lenni nagy kérdése. Suchodolski professzor közelebből kíván ezzel a problematikával foglalkozni.

Nem tételezhetjük fel, mint könnyen hívó optimisták (leichtgläubige Optimisten), hogy civilizációnk a jövőben ugyanolyan marad, mint amilyenként ma létezik, csak minden szempontból gazdagabb, nagyobb, kényelmesebb lesz. Ez a felfogás figyelmen kívül hagyja civilizációnk növekvő belső ellentmondásainak tényét éppenúgy, mint a korábbi fejlődésének útján fellépő fenyegetéseket. Idézzük emlékezetünkbe ezeket az ellentmondásokat és fenyegetéseket! Először is *a fegyveres összetűzéseket*, amelyek nem szűnnek meg lángolni; a mi európai közérzetünk, hogy ti. a béke korszakában élünk, csalóka: helyi háborúk a világháború befejezése óta szünet nélkül vannak, és senki nem tudja ma megmondani, vajon nem válnak-e a jövőben a globális konfliktus kiinduló pontjává. *A fegyverkezési verseny* egyre költségesebbé válik, és még a gazdag országok számára is lehetetlenné teszi képzési, egészségügyi, szociális, kulturális igényeik finanszírozását. A tudományt és a technikát egyre nagyobb mértékben a megsemmisítés eszközüvé teszik. A totális fegyverkezésnek ez a politikája egyre szélesebben fejt ki demoralizáló hatást.

A második nagy veszélyterület a *környezetszennyeződés*. Az iparnak társadalmilag nem ellenőrzött fejlődése, a kémiai eszközökkel való visszaélés, a talajjal és az erdővel történő rablógazdálkodás, a nagy agglomerációk okozta szennyeződések, a veszélyes hulladékok, főképp a magtechnikából származó hulladékok tárolásának, illetve megsemmisítésének meg nem oldott problémája – mindez világméretben teljesen tönkreteszi a környezetet. Egyre nagyobb mértékben mérgeződik víz, talaj és levegő. Az Egyesült Államok elnöke számára készített hatalmas jelentés egyenesen drámaian ábrázolja a jelenlegi hely-

zetet, és ha nehéz, költséges és fontos megelőző intézkedések nem történnek, a katasztrófák bekövetkezése elkerülhetetlen.

A harmadik veszélyterület *a fejlődő és a fejlett, a szegény és gazdag országok, a Dél és Észak konfliktusa*. A nyomor és a jólét között egyre nagyobb a távolság, növekszik az igazságtalanság érzése, és nemcsak a fogyasztási javak elosztását, hanem az elemi létfeltételeket illetően is. E föld lakosainak százmilliói éhségtől szenvednek, nincs tető a fejük felett, nem részesülnek orvosi segítségben. Senki nem tudja megmondani, mily sok száz-ezer gyermek hal éhen.

A negyedik veszélyterület a világ különböző országaiban létező társadalmi feszültségeket foglalja magában: az elnyomott osztályok harcát a kizsákmányolás rendszerével, a különböző diktatúrák által veszélyeztetett demokrácia védelmét, a harcot a nemzeti felszabadulásért és a vallásszabadságért és ugyanakkor a konfliktusokat az ezt a harcot vezető politikai erők körében, a liberális programok és a politikai vagy vallási fanatizmus szembenállását, a társadalmi rend fenyegetettségét szervezett terrorista csoportok által és a jövőről való, az erőszakos cselekedeteket igazolni hivatott anarchista elképzeléseket.

Meggondolkodtató, hogy Suchodolski professzor ugyanakkor, amikor teljes szívvel helyesli az ifjúsági lázadást a fennálló társadalmi rend ellen, itt elítélően beszél a társadalmi rendnek a fenyegetettségéről, az anarchista jövőelképzelésekről és az ezek jegyében elkövetett erőszakos cselekedetektől. Vajon az ifjúsági lázadás mentes volt minden anarchista vonástól és erőszakos cselekedettől? Vajon a lázadó ifjúsági mozgalmaknak a társadalmi fejlődést objektíven kifejező, reális, világosan megfogalmazott, humanista, társadalomépítő eszményei, jövőelképzelései voltak? Az is megkérdendő, melyik, milyen „társadalmi rendet” félt itt Suchodolski professzor szervezett terrorista csoportoktól, anarchista erőszakos cselekedetektől. Ellentétbe kerülne korábbi kijelentéseivel, ha mégis csak valamilyen fennálló társadalmi rendről lenne szó.

Az ötödik veszélyterület *civilizációnk egészének ellentmondásait* tartalmazza, amelyek lényege, hogy míg a gazdag országok életmodellje és fogyasztási szokásai terjednek, addig a hagyományos és helyi kultúrák elpusztulnak. A világ egységesülésének felületes jelei – közlekedési hálózat és kereskedelmi csere – egyáltalán nem jelentenek valódi egységesülést, és a világ nagy és ősi civilizációi ellenségesen és közömbösen, dialógusra képtelenül állnak egymással szemben.

A hatodik és a legnehezebben leküzdhető veszélyterület *azokat a problémákat foglalja magában, amelyek az ember helyzetével, sorsával és életfelfogásával kapcsolatosak*. Szellemi válság terjed az egész világon. A gazdag országokban a fogyasztói életeszmények lerombolják azokat az értékeket, amelyekért érdemes élni, és unalomhoz és kimerüléshez vezetnek. A harmadik világ országaiban eltűnik a hagyományos népi kultúra, és a hamis kozmopolita ragyogás felületes utánzása lép helyére. Léteznek egyetemes és tartós értékek? – kérdezik aggódva a moralisták, látva, mint alacsonyítják le az értékeket a profit, a hatalom, a siker gyakorlati és hasznossági játékszabályaivá a történeti, szociológiai és pszichológiai relativizmus hullámai. A cinizmus, sőt a nihilizmus szövetkezik azoknak a szavaknak a pátozával, amelyek igazolni akarják emberek emberek fölötti és nemzetek nemzetek fölötti uralmát. Az indulat agresszív, toleranciára képtelen fanatizmussá fajul. A nagy világvallások gyenge és szomorú vigaszt jelentenek, és igazságra, méltóságra és szeretetre szóló felhívásuk pusztába kiáltott szó marad. Hogyan találhatunk ebben a nehéz és ellenséges életben védelemre, menedékre? Hogyan óvhatjuk meg magunkat attól, hogy át ne lépjük az egyre bizonytalanabb határt normalitás és örület között? Vagy talán bátor

kísérletre kellene elszánnunk magunkat, hogy önfeláldozó és erőszakmentes tettekkel teremtsünk megfelelő mikroklímát és életkörünyezetet (Mikroklíma und Mikroleben), amint Gandhi, Dolci és Schweitzer cselekedtek?

Itt az a megjegyzés kívánkozik, hogy Suchodolski professzor megkönnyítené tájékozódásunkat, pontosabban értelmezhetővé tenné mondanivalóját, ha részletesebben és konkrétan szólna az „egyetemes és tartós” értékekről, amelyeket „a történeti, szociológiai, pszichológiai relatívizmussal” szemben érvényre juttatni óhajtana. Ez azért is fontos volna, mert bizonyos előző kijelentéseiből olyan következtetést is le lehet vonni, hogy Suchodolski professzor minden vonatkozásban és minden dimenzióban – így tehát az értékeket illetően is – a meglévőnek, a létezőnek, a fennállóknak, a tartósoknak, a folyamatosnak a felszámolása, megszüntetése révén tudja csak elképzelni az emberibb jövőt. Erre utal előadásának most következő részlete is.

Suchodolski professzor a világost sújtó konfliktusok és fenyegetések drámái, sok vonatkozásban igaz, de vigasztalan felvázolása után úgy találja, hogy civilizációnk válaszút elé került. Ha további fejlődése az eddigi úton halad, akkor a jövő katasztrófák sorozata lesz, sőt – meglehet – planétánk teljes pusztulása. Csak az eddigi áramlat megváltozása, csak a teljes újratájékozódás és megújulás (grundsätzliche Reorientierung und Erneuerung) képes a konfliktusokat enyhíteni és a fenyegetéseket felszámolni. Az erre irányuló akciókat vállaló erők csak lassan mozgósíthatók.

Hol található ma Suchodolski szerint a megújulást előkészítő, az új világrend, az új gazdasági rend eszményét kidolgozó erők? : az Egyesült Nemzetek Szövetségében és más nemzetközi szervezetekben, tudományos kutatóintézetekben és központokban, tudóscsoportokban, mint amilyen a Római Klub vagy a Pugwash-mozgalom. Senki nem adhat ma biztosítékot arra nézve, hogy fáradozásaik elérik a kívánatos célt. Senki nem tudja, vajon nem pusztul-e el ez a mi világunk a hatalmasok örültsége, a fegyverkezési verseny elvakultsága, a gazdagok önzése, a kitaszítottak gyűlölete, a tékozlás és könnyelműség következtében, amely már gyermekeink és unokáink számára kietlen és megmérgezett földet hagyhat hátra. Senki nem tudja, vajon sikerül-e a civilizáció megjavításának hatalmas műve, az emberek közös erőfeszítésekben való egyesülése mindenki boldogulása érdekében, a különböző civilizációk toleráns párbeszédbe bocsátkozása? És mégis ebbe az irányba kell minden erőnk mozgósítani abban a reményben, hogy mindazt, ami helyes és értékes, véghez tudjuk vinni. Ez a remény – és nem valamifajta bizonyosság – szólít fel bölcs és nemes lelkű embereket cselekvésre, és készíti őket vállalkozásra még akkor is, ha kudarcokat, vereségeket kell elszenvedniük.

Az eddigieket olvasván, nem lehet csodálkozni azon a horizonton, amelyen belül Suchodolski professzor „a megújulás” erőt látja. A megújulás erői „bölcs és nemes lelkű emberek”, tudósok, akik tudományos intézeteikben, nemzetközi tudományos, irodalmi körökben, klubokban „tervezik” a jövőt. Ők csatlakoznak a világmegváltó ifjúsághoz: a bölcs és nemeslelkű emberek és az ifjúság tehát a reményteljes jövő záloga. Nehéz hinni, hogy erre a naiv, hamis történelemszemlélettel bármiféle reális jövőelképzelést, hatékony nevelési ténykedést meg lehetne alapozni.

Mi a jelentősége Suchodolski szerint a nevelésre nézve annak a ténynek, hogy a mai civilizáció válaszúton van? Mindenekelőtt az, hogy kétségbe kell vonni az alkalmazkodásra nevelés (Adaptationserziehung), a konformista nevelés helyességét, amely nem a javítás, hanem a fennálló civilizáció szolgálatában áll. Ez nem kis feladat, mert az alkalmazkodásra nevelést ma is hatalmas erők támogatják és védik. A szülők azt szeret-

nék, ha gyermekeik olyan úton járnának, amely az adott körülmények között vezetni sikerekhez őket az életben, és nem akarják, hogy gyermekeikből „dühöngő fiatal” válják. A pedagógusok többsége meg van győződve arról, hogy feladatát akkor teljesíti a legjobban, ha az ifjúságot megtanítja engedelmesen beilleszkedni a fennálló értékrendszerbe, a társadalom és a hatalom lefektetett alapelveibe. Az iskolai irányító szervek mindenekelőtt azon fáradoznak, hogy az iskolarendszer az állam aktuális szükségleteit és érdekeit szolgálja ki. Mindez a konformitást erősíti. Az ilyen nevelést támogatják korunkban mindazok az optimisták, akik a jövő civilizációját a jelenlegi civilizáció egyszerű folytatásának látják, és akik nincsenek tudatában, hogy ez a jövőbe vezető út a növekvő veszélyek, fenyegetések és kudarcok útja. Éppen ezért kell korunkban nagy jelentőségre szert tennie annak a nevelésnek, amely a fennálló civilizáció megjavítását szolgálja, amely a maitól eltérő, konfliktusoktól, ellentmondásoktól és fenyegetésektől mentes civilizáció létrejöttét célozza. Egy ilyen nevelést mindazok az erők támogatnák, amelyek napjainkban – szervezeten vagy spontánul – vállalkoznak a harcra a világ e más jövőjéért. Igaz, ezek az erők még mindig kevesen vannak. De közöttük van az ifjúság. Jusson eszünkbe, hogy a világ lakosainak 60%-a még nincs 30 éves. Természetesen nem az egész ifjúság áll az élet és nem a halál civilizációjának az oldalán, de nagy számú csoportjuk van meggyőződve arról, hogy a felnőttek által szervezett mai világ nem képes hosszú ideig fennmaradni – szükség van megjavítására és megújítására; szükség van új emberi öntudatra és új erkölcsre, új elvekre és új intézményekre.

A ma uralkodó alkalmazkodásra nevelés a remény nélküli nevelés (Erziehung ohne Hoffnung), amelyben a tekintélyelvű nevelés hagyományos rendszere (das traditionelle System der autoritären Erziehung) erősödik meg, amely egyrészt a fiatal nemzedék beillesztési problémáira koncentrálódik a társadalmi élet uralkodó szervezeti rendszerébe, másrészt az érvényben levő magatartási értékek és szabályok interiorizálásának kérdéseire. Ez a pedagógia a szűk horizontok pedagógiája, és olyan nevelést ajánl, amely nem egyéb nagy ismétlésnél (eine große Wiederholung). A tól-ig formulában fogalmazott jövőorientáció semmit nem változtat ezen a gondolkodás- és cselekvésmódon. A jövő mint a jelen folytatása ugyanis nem újítás. Ez a jelen realitását elfogadó, azt szolgáló pedagógia a „bizonyosság” pedagógiája (Pädagogik der Gewißheit), amelynek – az általa irányított neveléssel együtt – nincs mit kezdenie azzal, ami nyugtalanító, új, bizonytalan, megszületőben levő; nincs tehát szüksége semmilyen reményre. Ernst Bloch jogosan nem vett fel semmilyen nevelést a reményt ábrázoló nagy freskójára, a reményt, amelyet az emberek a mítoszok és a vallás, a művészet és az utópia különböző formáiban táplálnak.

Ismételten és ismételten hangsúlyozza Suchodolski, hogy egy szebb, emberibb jövő csak a jelennel való radikális szakítás révén remélhető, a jelenből semmi sem érdemes folytatásra, a fennállót mindeztől meg kell tagadni, szembe kell fordulni vele. És ez differenciálatlanul egyaránt vonatkozik minden jelen realitásra, minden létező társadalmi rendre, államra, minden ma érvényes elvre, értékre. Ebből következik, hogy elvetendő minden pedagógia, nevelés is, amely a fennállóban, bármilyen fennállóban valamilyen értéket is felfedez, folytatásra méltónak tart, amely a fennállóban is lát olyan fejlődési vonalakat, amelyek a pozitív jövőbe mutatnak.

Előadása befejező részében Suchodolski professzor – előbbi gondolatát megismételve – felvázolja a remény pedagógiáját. A remény pedagógiája az, amely meri kérdésessé tenni a fennálló valóságot, új, más horizontokat nyit meg azok helyett, amelyek az embereket

fogva tartják a jelenben; ily módon megszűnik ismétlés lenni, amelyben minden „szilárdan” áll a lábán és minden „biztos”. Az a jövő, amelyre utal, nem a jelen folytatása, hanem megjavítása és megújítása, nincs kész a jelenben teljesen, hanem valami új. Csak akkor ismerjük meg, amikor teremtjük. És amikor teremtjük, minden a lehetőség és nem a bizonyosság dolga. Minden a remény dolga. Ebből a szemszögből a realitás nemcsak abból áll, ami van, hanem a benne rejlő lehetőségekből is. A valóságnak engedelmessé válni nem azt jelenti, hogy látható és most előtérbe nyomuló formáinak engedünk, hanem azt, hogy a benne levő lehetőségek közül választhatunk. A lehetőség kategóriája (die Kategorie der Möglichkeit) lesz a tudományos megismerés legfontosabb kategóriája, a társadalomkutatások új logikájának kategóriája és egyben új útmutatás a cselekvési stratégia területén. Mindez különös jelentőséggel bír olyan nevelés számára, amelynek alapelve az, hogy az ember a valóságban nem olyan, mint amilyen az adott pillanatban, hanem olyan, amilyen lehet vagy lehetne. Ebben az értelemben a nevelés a remény különös alakja (spezifische Form der Hoffnung).

A remény pedagógiája tehát különösen érzékeny mindennel szemben, ami új. Nem az ifjú nemzedék közvetlen és megkívánt behódolását célozza, nem az értékek és elvek interiorizációját, hanem mindenekelőtt az inspirálást, az alkotó szellem felébresztését. Ily módon jöhet létre a társadalmi közösség és a kulturális folytonosság; ily módon mehet végbe az értékek autentikus elfogadása. A kultúrát ugyanis nem átvenni kell, a kultúrához el kell jutni.

A remény e pedagógiájában összekapcsolódik a válságokból és fenyegetésekből való kiút egzakt és bizonyítható tudása a javítás műve iránti személyes elkötelezettséggel. Ez az elkötelezettség egzisztenciális alakban jelentkezik: mint az én határozott, új életstílusom itt és most. Ez megfelel az utópia modern fogalmának (der moderne Begriff der Utopie), amely vízió az áhított társadalomról. Ez a társadalom azonban nem távoli szigeteken és meghatározatlan jövőben teremődik meg, hanem hála konkrét ténykedéseinknek ama régi világ feltételei között, amely számára teljesen idegen. Itt, e világban élni, de nem neki megfelelően és érte – ez bátorságot és erőt kíván. Georg Picht könyvének, amelyet a jelenben felépített jövőnek szentel, azt a címet adta: Bátorság utópiára. Ez a bátorság hatja át a remény pedagógiáját.

Ma tehát a nevelés két fajtája létezik, két különböző pedagógia: a „bizonyosság” pedagógiája és a remény pedagógiája. Éppen ezért azt a kérdést, vajon képes-e az iskola nevelni, eme irányok figyelembevételével lehet megválaszolni.

Milyen gyakorlati konzekvenciákat, milyen választ lehet ezekből a fejtegetésekből levonni a tud-e az iskola nevelni kérdésre vonatkozóan – kérde Suchodolski, és a következő végkövetkeztetésekre jut:

Végkövetkeztetéseink nyugtalanítóan pesszimisták, mert minden arra utal, hogy a nevelésben minden, amit teszünk, és tenni akarunk, terméketlen, sőt talán káros is, és nem óhajtjuk tenni, és nem is tesszük azt, ami valóban szükséges és értékes.

Az uralkodó, a ma létező valóságnak alárendelt nevelési pozíciónak, tehát egy olyan nevelésnek, amely közvetlen a valóságból merít biztonságot, az a következménye, hogy e szűk horizonton belül helyezük el valamennyi feladatunkat. Vagyis különböző részleteket érintő kísérleteket végzünk e nevelési rendszer tökéletesítésére, pedig ezt a maga teljes egészében kellene kérdéssé tenni. Tudatában vagyunk annak, hogy semmilyen jó eredményt nem érünk el, és hogy az ifjúság kicsúszik kezünk közül. Ha másképp volna, nem

jöttünk volna itt össze e szkeptikus jelmonddal, vajon képes-e az iskola nevelni, és nem kutatnánk lázasan valamiféle jobb munkaszervezet, hatékonyabb tevékenységformák után. Ez azonban csakugyan hiábavaló, sziszifuszi munka. Nevelési kötelességeinknek ez a „köve” elkerülhetetlenül és állandóan visszahullik. A nevelés remény nélkül (Erziehung ohne Hoffnung) ugyanis természetszerűen idegen és hatástalan a mi korunkban, amely éppen válságokból és fenyegetésekből, az elnyomott élet értelmetlenségének zűrzavarából (aus der Wirrnis der Sinnlosigkeit des unterdrückten Lebens) keresi a kiutat. Sőt, még egy lépéssel tovább is mehetünk és kérdezhetjük, vajon a nevelés remény nélkül ma még egyáltalán tekinthető-e autentikus nevelésnek, vagy pedig inkább felületes dresszúrának, amely lezárja létezésünk horizontját, és az ifjú nemzedéknek arra az életre való felkészítést szolgálja, amelyben különböző fajta manipulációknak van alávetve. Egy ilyen nevelési rendszer tökéletesítése – ámbár ez ellentmondásosan hangzik – alapján véve nevelés-ellenes (antierzieheriesch) tevékenység. És mégis pontosan ez történik. Mi ugyan nem vagyunk iskolák nélküli társadalom – amit egyszer I. Illich megjósolt –, de nevelő iskolák nélküli társadalom már vagyunk, és talán jobban mondva: főképpen autentikus nevelés nélküli társadalom.

A sziszifuszi sorsot vállalhatnánk, amennyiben bátran a reménnyel szövetkező nevelést (Erziehung mit der Hoffnung) választjuk, azt a nevelést, amely alapján megérti a mai ember nyugtalanságát és konstruktív tevékenységre törekvését, új életstílust kereső szükségleteit. Ki hihet azonban abban, hogy a ránk nehezülő nyomással és fenyegetéssel szemben képesek vagyunk erre a választásra?

Az első lépések ezen az úton talán azonban mégsem lennének oly nehezek. Már most kezdünk azon gondolkodni, hogy a környezetszennyeződéssel kapcsolatos ismereteket az iskolába bevezessük. Az UNESCO égisze alatt szervezett konferenciák e tárgykört illetően értelmes cselekvési programot fogalmaztak meg. Miért ne mehetnénk tovább ebbe az irányba? Miért ne kerülhetnének be az iskolába az Egyesült Nemzeteknek az új világ-gazdasági rendre vonatkozó fontos dokumentumai? Vagy az olyan szervezetek dokumentumai, mint a FAO vagy a WHO? Miért ne lehetne megvitatni a Pagwash-mozgalom vagy a Római Klub kiadványait? Aurelio Peccei „Kezünkben a jövő” c. könyve egyenesen az ifjúságnak szól.

Mindez azonban csak az első, informatív, intellektuális lépés volna. Ez megnyithatná az utat a legnehezebb problematikához – a jelen eme drámai feltételei indokolta életérzéshez és életstílushoz, az óhajtott társadalom víziójának megteremtésében való részvételhez, a „most és itt” lehetséges cselekvési stratégiához és ennek megvalósításához. Mindez felveti a szükségességét, hogy a társadalmi fejlődést és haladást illető még sok érvényesülő feltételezést és megítélést kritikai felülvizsgálat alá kellene venni, sok fanatizmushoz vezető előítéletet ki kellene küszöbölni, meg kellene teremteni világméretben a civilizációk közötti dialógus légkörét, ki kellene dolgozni és meg kellene valósítani az egyéni és közösségi élet új modelljét.

Nehéz azt hinni, hogy a nevelők egyetemesen és elhatározottan – Comenius kifejezésével élve – erre az emberi világ megjavításáért kifejtett fáradozásokkal összekapcsolt útra térnek. Pedig ez lenne az az autentikus nevelés, amelyre az embereknek és különösen az ifjúságnak valóban szüksége van. És ilyen iskola lenne képes valóban nevelni. És ámbár nehéz ennek megvalósulásában hinni, mégsem marad számunkra más a reménynél, hogy a remény pedagógiája, amelynek igazságai a jelenlegi világ káoszában és örületében világitani kezdenek, nem megy veszendőbe, és szolgálni fogja a hatékony nevelést.